1. Загадковий лист

— Алло! Сергій Андрійченко?.. Раджу вам негайно зайти на Головпоштамт. Там вас чекає дуже важливий лист до запитання. Поспішайте.

Сергійко не встиг нічого відповісти — почулись уривчасті гудки: той, хто говорив, уже повісив трубку. В Сергійка застукотіло серце. Що за дурниці? Хто це дзвонив? Може, хтось із друзів пожартував? Та ні, голос ніби незнайомий і якийсь надто басовитий, недитячий.

Вдома нікого не було, і де надавало телефонному дзвінку ще більшої таємничості. Тиша в квартирі здалася раптом Сергійкові загадковою, страшною.

А що, як це дзвонили злодії, банда яка-небудь?! Хочуть спровадити його, щоб без перешкоди забратися в квартиру? Він колись читав про такий випадок. У Сергійка все похололо всередині. Він навшпиньках підійшов до вихідних дверей, прислухався. Потім обережно, намагаючись не шуміти, замкнув двері на засув, на защіпку ще й на ланцюжок. І опустив заскочку на французькому замку, йому вже навіть здавалося, що за дверима хтось стоїть.

Ні, він нізащо не піде з дому, поки не прийде мама. А коли що — подзвонить в міліцію.

Незважаючи на страх, Сергійкові раптом навіть захотілося, щоб зараз відбулось щось надзвичайне, йому вже ввижалися заманливі картини — як вдираються в квартиру бандити, як він дзвонить в міліцію, як лежить потім зв’язаний у кутку, а в цей час прибігають міліціонери з собакою-шукачем, і починається перестрілка.

Але нічого подібного не трапилося і в міліцію, на жаль, дзвонити не довелось, — бо прийшла мама.

— Чого це ти позамикався на всі запори? І блідий якийсь? Що-небудь сталось?

— Та ні, що ти. Нічого. Просто так, — бадьоро усміхнувся Сергійко. Він вирішив поки що мамі нічого не говорити. Треба спершу сходити на поштамт і все з’ясувати.

На поштамті, стоячи в черзі біля віконечка "До запитання", Сергійко хвилювався так, як не хвилювався перед жодним іспитом в школі. У нього що називається "жижки тряслися". Є лист чи немає? Є чи немає? Є? Немає! Якщо тому дядечкові у тюбітейці є, значить, і мені є. Ох, здається, нема! Ні, здається, є!..

Справа в тім, що Сергійко ніколи в житті ще не одержував листів. Ні від кого. Навіть од мами. Просто в цьому якось не було потреби. Навіть коли він бував у таборі, мама розмовляла з ним по телефону.

— Хто далі? — дівчина нетерпляче постукала пальцем по склу.

Сергійко не одразу зрозумів, що підійшла його черга.

— Будь ласка! — він простягнув дівчині посвідчення з дитячої спортивної школи — інших документів у нього не було. Вона посміхнулась, але нічого не сказала, розкрила посвідчення і почала швидкими спритними пальцями перебирати листи.

Сергійко затамував подих…

Є!

— Андрійченко? ЕС?

— Сергій, — затинаючись, промовив він.

— Прошу, — вона вклала лист у посвідчення і простягнула йому. — Що, з дівчинкою вже листуєшся? Так, щоб мати не знала? Чи не ранувато?

— Здалися мені ваші дівчатка!.. Дякую! — червоний як рак буркнув Сергійко і мерщій відійшов убік, за колону.

Тремтячими від нетерплячки і хвилювання пальцями він ро'зірвав конверт. В конверті лежав невеличкий клапоть паперу — аркушик з блокнота. Кострубатим косим почерком на ньому було написано:

"Першого серпня, рівно о дванадцятій ночі, в склепі під каплицею на Кирилівському кладовищі".

І більше нічого.

2. Треба їхати на Кирилівку!

Мамі не говорити. Нізащо! Вона тільки хвилюватиметься, а все одно нічим не допоможе. Батько — той взагалі таких речей не розуміє. Скаже: "Викинь на смітник цю писульку. Комусь нема чого робити, от він і дурить голову". А Сергійко відчуває, що це ніякі не дурниці, а дуже серйозна справа. Адже треба знати, що то за склеп на старому Кирилівському кладовищі і що там відбулося… Та про це потім.

— Мамо, я поїду до дяді Кості сьогодні. Добре?

— Сьогодні? Чого це раптом? Адже ми завтра всі разом поїдемо. Ти ж знаєш. Ми б поїхали сьогодні, але відпустка у батька з завтрашнього дня.

— Та я вже так давно не бачив Павлика. Цілий місяць! І яка різниця — завтра чи сьогодні? Все одно переїжджаємо.

— Невже не можна почекати один день? І взагалі, який ти одначе, — у мами в голосі докір, — не встиг приїхати з табору — і вже знову тебе тягне кудись. Дня не можеш побути вдома.

— Та ні,— набурмосився Сергійко. — Просто мені Павлика швидше побачити хочеться.

Ну як пояснити, що йому необхідно поїхати саме сьогодні, а не завтра! Адже сьогодні перше серпня. Завтра буде пізно.

Та мамі не треба було нічого пояснювати. На те вона й мама, щоб розуміти без слів.

— Гаразд! Скажеш тьоті Марусі, що ми з татом приїдемо завтра вранці. Цукор на варення я привезу, хай не хвилюється. На тобі три карбованці. На дорогу. Ну, й морозива собі купиш.

О! Три карбованці — це добре. Морозиво, звичайно, дурниця, можна обійтись. Але в промтоварному

магазині недалеко від дяді Кості є батарейки для кишенькового ліхтарика. В місті їх не завжди знайдеш. Біда з тими батарейками. Нової батарейки Сергійкові вистачає всього лиш на два дні. Кишеньковий ліхтарик— чергове його захоплення. Він світить ліхтариком вдень і вночі. І мама вже лається і відмовляється купувати батарейки. Отже три карбованці дуже до речі. Тим паче сьогодні, коли ліхтарик, очевидно, буде потрібен до зарізу.

Дядя Костя, брат Сергійкової мами, живе за містом у лісі, біля річки, в Кирилівській пущі (або, як ще там кажуть, "на Кирилівці"), їхати туди трамваєм півтори години.

Щоліта Сергійко з батьками гостює у дяді Кості. Краса там надзвичайна. Краще за всяку дачу. Будинок старенький, дерев’яний, але дуже затишний. Сад, город, квітів багато. І ліс — старий, густий, майже дрімучий. І річка зовсім близько.

Дядя Костя — завзятий рибалка. Власного човна має. І Сергійкового батька до цього діла заохотив. Тепер батько у відпустку ні до якого моря не їздить, а тільки до дяді Кості, і з ранку до вечора пропадає з ним на рибалці. Дядя Костя і собі на цей час спеціально відпустку бере.

З дяді Костиним сином Павликом, своїм двоюрідним братом, Сергійко дуже дружить. Павлик прекрасний хлопець. Як добре там, на Кирилівці! Але… Недалеко від дяді Костиної садиби, на тій самій вулиці, за іржавою гратчастою огорожею — старе Кирилівське кладовище. На ньому давно вже не ховають, воно густо заросло кущами жовтої акації і бузку, крізь які ледь видніють похилі залізні хрести, янголи з відбитими крилами та носами, чорні мармурові обеліски. Могил не видно зовсім. Мабуть, через те кладовище і не справляє страшного, гнітючого, суто кладовищинського враження. Воно скоріше схоже на старий запущений парк. Це було б зовсім тихе і безжурне місце, якби якби не отой склеп.

Посеред кладовища височить сіра кам’яна каплиця з стрілчастими вежками, круглою банею і вузькими гратчастими віконечками, що прорізані високо над землею, майже біля самої бані. Колись віконечка були засклені товстими кольоровими стеклами. Але майже всі стекла давно повилітали, і грати зяють темними дірками. Над дверима, на масивних залізних ланцюгах — козирок, теж гратчастий і колись засклений, а тепер дірявий, як сито. Двері — товсті, залізні, з якимись вензелями і римськими цифрами. Петлі намертво заржавіли, і от уже багато років двері напівпрочинені — зрушити їх з місця неможливо.

Всередині каплиці, в кам’яній підлозі — люк, що веде до підземного склепу. Це якась старовинна родинна усипальня. Там стоять кам’яні домовини, там сиро, темно і страшно. І саме звідти почули вони… Ні! Сергійко обов’язково повинен побачити сьогодні Павлика. Обов’язково!

3. Одинадцять трамвайних квитків

Сергійко сидить біля відчиненого вікна, поклавши голову на лікоть і підставивши обличчя зустрічному вітрові.

Хброше їхати в трамваї біля відчиненого вікна! Особливо коли трамвай, похитуючись і гуркочучи, мчить через ліс. Мелькають дерева, кущі, порослі папороттю галявини. Гілки, немов підганяючи, стьобають трамвай по боках, а часом і до вікна добираються — встигай лишень голову відхиляти. Навіть забуваеш, що ти в трамваї — немов на крилах ширяєш лісом.

У вагоні порожньо — пасажирів майже немає.

Сьогодні будень, та ще й час такий — одинадцять ранку. От в суботу і в неділю тут у трамвай не сядеш, стільки народу. Кирилівська пуща — дачна місцевість, тут на кожному кроці дачі, будинки відпочинку, санаторії.

В будень по цій колії їздять хіба тільки місцеві жителі, та й то лише вранці — на роботу в місто, і увечері — додому.

Сергійко їде "зайцем". Сергійко завжди їздить "зайцем". І не з якихось комерційних міркувань, а так — заради спорту. Він вважає, що це виховує хоробрість, мужність і витримку. Коли кондукторка проштовхується по вагону: "Хто ще не взяв квиток! Беріть квитки!" — і наближається до Сергійка, він відчуває себе героєм — розвідником у ворожому таборі і в душі пишається власною сміливістю. Щоправда, іноді бували і досить принизливі неприємні моменти, коли кондукторка

зупиняла трамвай і викидала "зайця" геть на глум численної публіки, особливо дівчаток, вихованих і прилизаних. Але Сергійко навчився так ловко маскуватися, що з ним такі речі майже не траплялися. Сергійко був професіональним "зайцем". І так до цього звик, що, коли йому доводилося їхати куди-небудь з мамою і мама, звичайно, брала йому квиток, він відчував себе дуже незручно і навіть ображено.

Сьогодні Сергійко здивувався. За той час, поки він відпочивав у піонерському таборі, у місті відбулася одна цікава подія — з’явилися трамваї без кондукторів.

І зараз Сергійко їхав саме в такому трамваї. Біля передніх дверей, посередині трамвая і біля задніх дверей стояли на триногах залізні ящики-каси: кидай гроші і сам собі відривай квиток. Водій по радіо оголошує зупинки. Це Сергійкові сподобалось — він любив передову техніку.

"Але без кондуктора це все-таки дурниця, — вирішив він. — Хто ж тепер братиме квитки? Тепер всі будуть "зайцем" їздити".

Проте, незважаючи на такий висновок, Сергійко сів у кінці вагона, біля задніх дверей. На всяк випадок — якщо зайде контролер (Сергійко добре вивчив підступний характер цих людей, які завжди заходять з передньої площадки, щоб не дати змоги "зайцям" втекти).

З лісу тягло грибним запахом і сирістю, і думками Сергійко переносився туди, в страшне таємниче підземелля, при одній згадці про яке мороз пробігав поза шкірою. Що ж врешті решт усе це означає? Може, це просто Павлик написав листа, щоб розіграти Сергійка? Ну, це було б справжнім свинством — так розігрувати? Ні, не те! Адже дзвонив точно не Павлик!

— У мене проїзний.

— Що?! — Сергійко здригнувся і обернувся. Поряд стояв високий кремезний чоловік у білому парусиновому костюмі.

— У мене проїзний, кажу. От, будь ласка, — і він вийняв з кишені проїзний трамвайний квиток.

Сергійко спантеличено дивився на нього й розгублено кліпав очима, нічого не розуміючи.

— От дивак! — розсміявся чоловік. — Це ж так належить у трамваї без кондуктора: в кого проїзні,— показувати один одному. А крім тебе й мене, зараз у трамваї нібито нікого й немає.

У вагоні, справді, крім, них, нікого не було.

Чоловік сів поруч з Сергійком.

У Кирилівській пущі трамвайні зупинки розподіляються по лініях — перша лінія, друга, третя…

Сергійкові треба було в самісінький кінець — на п’ятнадцяту лінію. Чоловік сів на сьомій. Відстані між зупинками великі, їхати мовчки нудно, і чоловікові хотілося поговорити. Видно, в нього був той гарний настрій, коли не хочеться мовчати і все одно хто твій співбесідник.

— А все-таки здорово це, правда? — він кивнув на касу з білетами. — Трамвай без кондуктора! Правильне діло. Давно пора. Велика це сила — довір’я до людини. Щоб в чесність її вірити. От, ти мені пробач, браток, але ти, мабуть, не раз раніше "зайцем" їздив… Та ти не червоній — я ж сам таким був колись і теж "зайцем" їздив. Справа житейська!.. А тепер от, у такому вагоні, не поїхав би, правда? Перед самим собою якось незручно. Адже ніхто тебе квиток брати не примушує, ніхто не питає,— будь ласка, їдь "зайцем"! І от саме тому не виходить, незручно якось. От що значить довір’я. Та й народ свідоміший, більше розуміти став… А в

Одесі,— я в газеті читав, — бібліотека є без бібліотекаря. Приходиш, береш книгу, яку хочеш, несеш додому. Прочитав, — одніс, поставив на місце. І ніякого тобі контролю, ніякої перевірки… І магазини без продавця — клади гроші, бери, що треба, і йди собі… Ну здорово ж!.. От нема ще нібито комунізму, а відносини комуністичні, комуністичні люди вже є. Цілі бригади таких людей. І з кожним днем їх все більше й більше. А раз є такі люди, значить, і комунізм от-от буде… Ти диви, навіть в рифму вийшло, — засміявся чоловік. — Що не кажи — а наближається комунізм… Ти Льва Кассіля "Про життя справді хороше" читав? О, прочитай, друже, обов’язково! Дитяча книжка, а я її з величезним задоволенням прочитав. Дуже правильна книга.

Чоловік замовк.

В Сергійка від напруження стукотіло у скронях. Тільки б не зайшов зараз контролер. Все, що завгодно, але тільки б не зайшов зараз контролер! Ні, нехай заходить, нехай штрафує, але тільки не зараз, тільки не при цьому чоловікові,

Невже він буде їхати до кінця?!

Ні, краще самому вийти.

Сергійко підвівся.

— Ти що — теж виходиш на цій зупинці?

— Та ні, ні, я далі,— забелькотів Сергійко і сів.

— А, ну тоді бувай здоров, — чоловік встав і пішов до виходу…

Трамвай рушив. Сергійко був один у вагоні. Він зітхнув, підійшов до каси, ще раз зітхнув, вийняв три карбованці, опустив їх у касу і одірвав десять квитків.

Потім раптом згадав, що якось підбив Павлика проїхати "зайцем". Вишкріб з кишені всі монетки — виявилось тридцять дві копійки — кинув їх у касу і відірвав ще один квиток.

4. На Захарівській

Відчуття не міста давалося взнаки одразу — тільки-но ступив з трамвая на пісок: не на бруківку, не на асфальт, а на пісок, на голу неодягнену землю.

Сергійко машинально попрямував був до магазинчика, де продавалися батарейки, але тут же схаменувся, згадав про три карбованці і чомусь почервонів. І на мить його огорнула тепла приємна хвиля гордого вдоволення собою — так буває, коли робиш вчинки для самого себе, вчинки, про які навіть нікому не можна розказати і про які ніхто ніколи не довідається.

Пахло гарячим піском, трамвайними шпалами і глицею. Ноги загрузали в піску, пісок набивався в сандалії, пересипався між пальцями, тиснув на стопу. Але, незважаючи на це, йти було приємно.

От і Захарівська — широка, як Хрещатик, вулиця-галявина, обросла пильно-зеленою травою і подорожником — схожа на старий, протертий в багатьох місцях килим. Посередині дві глибокі вибоїсті колії, по боках, на пагорбах, сірими стрічками, схрещуючись і розбігаючись, в’ються твердо втоpовані стежки — вузенькі, не розминешся. На цих стежках так хороше їздити на велосипеді — куди краще і цікавіше, ніж по асфальту!

На початку вулиці, на похилій бетонній площадці, обгородженій перилами з товстих залізних труб — водорозбірна колонка. Звідси жителі Захарівської носять відрами воду — хто просто в руках, а хто на коромислі. Сергійко з гордістю може сказати, що й він тепер вміє носити відра на коромислі. Адже це справа не така легка, як здається. Попервах

Сергійко всю воду розхлюпував. І сильно заздрив Павликові. А тепер наловчився і ні краплі не розхлюпує — хіба що з ноги зіб’ється.

Ясна річ, у Павлика в таких справах досвіду більше: добре йому — щодня хазяйнує. Павлик, чортяка, все вміє: і на городі поратися, і кроликів доглядіти, і паркан полагодити, і дров нарубати. Мабуть, тому й вигляд у нього завжди серйозний, діловитий і доросла зморшка на лобі — ніби він увесь час чимсь заклопотаний. Отже, хоча Сергійко на два з половиною місяці старший за Павлика, йому ніколи не спадає на думку вважати себе старшим братом.

Сергійко натиснув на клямку і коліном штовхнув хвіртку. Кудлата руда дворняга з верескливим гавкотом вискочила з-під веранди, потім, припадаючи на передні лапи, заметляла хвостом.

— Найда, дурна, не впізнала? Як живеш стара?

І одразу згори, з покрівлі сарая, залунало стримано-радісне:

— Сергійку!

— Здоров, Павлику! Не злазь, я зараз туди залізу.

Драбина стара, вітха, щаблі скриплять і хитаються, але Сергійко сміливо лізе вгору.

Павлик схопив за руку, поміг ступити на дах. Рвонулися було обнятися, та стрималися, лише міцно потисли один одному руки.

Раніше, коли були менші, мама, бувало: "Сєргійчику, ну поцілуй Павлика. Ви так давно не бачились!.." А тепер вони вважали себе дорослими і навіть після довгої розлуки ніколи, зустрічаючись, не цілувались— нащо ці ніжності!

Ніде і ніколи світ не буває таким великим і просторим, як в дитинстві на покрівлі сарая. І кущ бузку, до верхівки якого не доскочити з землі, — внизу, під ногами; і недосяжно високий віник антени на всохлій тополі — зовсім близько; і сокира, що лежить на землі, здається іграшковою, і Найда, що задрала догори голову і метляє хвостом, — неймовірно маленька.

— Дива!

А небо, небо яке! З землі на нього якось не звертаєш уваги. Невже так багато в світі повітря!

Скільки чудового на даху! От розірваний навпіл гумовий м’яч. Років два лежить тут — не менше. Був колись червоно-синім. Тепер порепакий і зовсім чорний від спресованого дощем пилу. А ось алюмінієве кільце прилипло, вросло в толь — не відірвати! — і теж чорне. А було ж біле-біле.

О! А це ж целулоїдний пропелер, який вони запускали минулого літа. Як вони його шукали тоді! Думали — на дереві застряв. А він ондечки! Покоцюр— бився на сонці, потріскався геть. Здається, ще зовсім недавно він був таким новеньким і так здорово літав. Правда, Павлику?!.

І, дивлячись на цей пропелер, Сергійко раптом вперше подумав про час, про те, що він плине, минає. І що щось уже минуло, пішло назавжди…

Та, коли стоїш на покрівлі сарая і відчуваєш, як багато в світі повітря і неба, такі думки про час з’являються лише на мить, на одну секунду. І одразу проходять, зникають безслідно…

Сергійкові не хотілося поки що говорити про те, головне й таємниче, що привело його саме сьогодні сюди, на Кирилівку, до Павлика. Він

соромився признатися самому собі, що його лякають навіть думки про це.

І раптом Павлик сказав:

— Слухай, Сергійку, як це здорово, що ти зараз приїхав! Знаєш, я ж тобі дзвонив…

— Як, то це ти?!.

— Авжеж, півгодини тому дзвонив, і твоя мама сказала, що ти вже поїхав до нас… Ти розумієш, прокидаюсь я сьогодні вранці, дивлюсь — в мене на подушці лежить записка…

— Ну?!

— Ось, диви, — і Павлик витяг з кишені зім’ятий аркушик з блокнота.

Сергійко, ні слова не кажучи, тремтячою рукою витяг лист.

Павлик від подиву роззявив рота.

На обох аркушиках було написано одне й те саме — слово в слово:

"Першого серпня, рівно о дванадцятій ночі, в склепі під каплицею на Кирилівському кладовищі".

— Ф’ю, — присвиснув Павлик. — Оце да!

— Ну, що ти скажеш? — спитав Сергійко.

— А я знаю! — знизав Павлик плечима. — Ти пам’ятаєш, отоді, коли ми грались на кладовищі?..

— Пам’ятаю, звичайно, пам’ятаю. Та невже…

5. Це було місяць тому

Так, це було місяць тому. Вони гралися на кладовищі в прикордонників і шпигунів — Павлик, Сергійко, Гришка Щур та його молодший брат Лесик.

Гришка й Лесик жили по-сусідству з Павликом, на тій же Захарівській вулиці.

Щур — це Гришчине прізвисько. Він і справді чимось був схожий на щура: обличчя вузьке, гостроносе, витягнуте вперед, зуби дрібні, мишачі. Особливо посилювалась ця схожість, коли він сміявся, — оголюючи ясна, відкопилювалася верхня губа, а на переніссі і біля рота з’являлися променисті зморшки. При цьому він якось дивно форкав носом.

Лесик, головань з великими блакитними, вічно здивованими очима, аніскілечки не був схожий на Гришку — навіть не вірилось, що вони рідні брати. Взагалі в їхній родині всі були на диво не схожі один на одного.

Жили вони вчотирьох — Гришка, Лесик, мама і бабуся. Мама працювала в місті на трикотажній фабриці, і з ранку до вечора вдома її не було. Бабуся ніде не працювала. Однак годувальницею в сім’ї вважалась бабуся, а не мати. Бабусі належав і будинок, і великий фруктовий сад, і все господарство. Звали бабусю Варвара Петрівна, але всій Кирилівці вона більш відома, як "стара Бейлиха" (прізвище її — Бейла).

І не було на Кирилівці, що простяглася на багато кілометрів, жодної людини, яка б не знала "старої Бейлихи". По-перше, тому що вона прожила тут все своє життя, а, по-друге, тому, що той, хто хоч раз бачив її, не міг не запам’ятати — така виразна була в неї зовнішність. Високого зросту, широкоплеча, вона мала неабияку фізичну силу — спокійнісінько

могла нести на плечах повний лантух яблук вагою в кілька пудіЕ. Шкіра її, аж чорна від загару, не світлішала навіть узимку.

Обличчя велике, широке, обвислі щоки напливали на товсту зморшкувату шию. Вона була одноока. Ліва сліпа очна ямка перекошена, нижче за праву — в ній сльозилося напівприкрите віком мертве скляне око. Погляд цього ока був такий страшний, що ставало моторошно і в самого наверталися сльози.

Стара Бейлиха відзначалася досить крутим характером: на базарі сперечатися з нею не наважувався ніхто. Вона просиджувала там щодня з самісінького ранку до обіду (звичайно, крім свят, особливо церковних). Стара Бейлиха була професіональною базарною торговкою. Вона торгувала ягідьми і фруктами, різною городиною, яйцями, квітами. Але найбільше, звичайно, ягідьми та фруктами. Цього добра в її саду було дуже багато; яблука — пепінка, ранет, антонівка, налив, груші-лимонки, бере, вишні-шпанки, сливи-угорки, морелі, персики, полуниці, агрус — всього не перелічиш.

Наприкінці літа, коли дозрівали плоди на більшості дерев і стара Бейлиха сама не вправлялася з торгівлею, вона підпрягала до цього діла Гришку. І до самісінького вересня Щур ставав торговцем.

Сергійко спершу не міг повірити — як це так: школяр, піонер і раптом торгує на базарі яблуками.

Але якось Павлик повів його на базар, і Сергійко на власні очі переконався в цьому. Коли вони підійшли до прилавка, біля якого стояв Щур, той саме торгувався з якоюсь літньою жінкою.

— Вісім, добре, хлопчику? Ну? — лагідно говорила вона.

— Не буде, — металевим голосом відповідав Щур. — Тільки десять, дамочко. Ви подивіться, які яблука! Білий налив. Перший сорт. На всьому базарі таких не знайдете.

Вглядівши Сергійка і Павлика, Щур на мить знітився, але одразу взяв себе в руки і суворо сказав жінці:

— Не хочете — не беріть, а торгуватися нема чого.

Так, Щур виявився справдішнім базарним торговцем. Це було недобре. Сергійкові це не подобалося. До того ж хтось з хлопців пустив чутку, ніби Щур їсть жаб — посипає пшоном і їсть. Це була, звичайно, брехня, але все-таки — брр! — яка гидота, коли про тебе так говорять!

І разом з тим Сергійко не міг не визнати, що в Щура є цілий ряд дуже позитивних якостей. Наприклад, Щур міг спокійнісінько залізти на телеграфний стовп. Зв’яже внизу, біля кісточок ноги ремінцем і по зовсім гладенькому стовпу лізе, як мавпа. Сергійко і Павлик навіть мріяти про це не могли.

Щур стрибав у воду з самісінької верхівки старої верби (а там метрів десять, не менше!). І не солдатиком, а вниз головою. Щур прекрасно знав пташок і міг по голосу розпізнати будь-яку. А найголовніше — Щур беззаперечно погоджувався під час ігор бути яким завгодно ворогом — білогвардійцем, розбійником, шпигуном і тому подібне…

Отже, Щур був дуже суперечливою людиною.

Щурів брат Лесик не був такою суперечливою людиною. Він не мав ні недоліків, ні позитивних якостей Щура. Взагалі важко було з’ясувати, які якості він має, бо він здебільшого мовчав. Якщо й розкривав рота, то тільки заради того, щоб спитати: "А що? А як? А чому?" І у відповідь мовчки кивав головою, погоджуючись.

Вчився Лесик у другому класі. Через молодість у базарній торгівлі участі не брав. Щур ставився до Ле— сика іронічно, але поблажливо і, крім базару, всюди тягав його за собою.

Так от, у той день Сергійко, Павлик, Щур і Лесик гралися на кладовищі в прикордонників і шпигунів.

Був ранок, серпанковий, ще не жаркий, пахучий усіма соками землі, нагрітої літнім сонцем, — травами, квітами, гарячим каменем. Небо затягло білявими прозорими хмарками, і розсіяні сонячні промені м’якими дотиками пестили обличчя. Душу сповнювало відчуття особливої ранкової радості життя.

Грали з захопленням.

Рятуючись від "прикордонників", "шпигун" Щур вирішив сховатися у підземному склепі.

Обережно переповзаючи на животі від могили до могили, він наближався до каплиці.

Склеп мав два ходи. Один був усередині каплиці — велика кам’яна плита, зсунута вбік, відкривала довгастий прямокутний люк; другий — знадвору: в стіні каплиці, внизу, біля самого фундаменту, зяяв пролом (він виник, мабуть, під час війни від снаряду) Пролом не дуже великий, але пролізти можна вільно, навіть дорослому.

Ясна річ, "шпигун" вирішив скористатися проломом.

Він поспішав — "прикордонники" насідали йому на п’яти. Він чув за кущами їхні кроки.

Щур просунув у пролом ноги і вже збирався було спускатися, як раптом з глибини підземелля залунав… голос.

— Ану геть звідси! Чого мерців тривожиш! А то заберу в могилу! У-у-у…

Голос був приглушений, нелюдський, замогильний.

І Павлик, Сергійко та Лесик, що саме визирнули з-за кущів, враз побачили, як Щур кулею вилетів з пролому і щодуху кинувся навтіки. На обличчі в нього був — жах.

Хлопці не чули голосу, але до них долинув отой страшний виючий звук, що йшов з-під землі: —У-у-у…

Охоплені страхом, вони рвонулися слідом за Щуром.

6. Несподівана суперечка

Лише опинившись на городі в старої Бейлихи, хлопці спинились і трохи віддихалися. Вони були так налякані, що їм навіть ввижалося, ніби хтось гнався за ними…

— Пху! Їх!

— Оце да!

— Що, що там було?

У Щура зуб на зуб не попадав.

— М-мрець… ж-живий мрець, — ледве вимовив він.

— Що-о? — у хлопців очі рогом полізли. Першим отямився Павлик:

— Ну що ти верзеш! Хіба бувають живі мерці?!

— А що! Ти знаєш, що він сказав… — і Щур передав слова, які він почув із склепу.

— Не може буть! То тобі приверзлося.

— Теж іще — сказонув! — підтримав Павлика Сергійко.

— Вік баті-маті не видать! — побожився Щур, чиркнувши нігтем об зуби.

Це була свята вулична клятва.

Проте хлопці з сумнівом глянули на нього:

— Все-таки це якась нісенітниця. Живий мрець!

— А що! Може, воскрес, — несподівано сказав Лесик (йому хотілося підтримати брата), — от баба ж говорила, що якогось Ісуса Христоса розп’яли, він умер, а потім воскрес.

— Ну що ти, Лесику, — поблажливо посміхнувся Сергійко. — То ж казки!

Щур раптом роздратувався — його ображало, що хлопці йому не вірять.

— Казки! Казки! Легше всього сказати — казки. А от я точно знаю, що в лаврі є свята вода, якою лікують рак. Навіть тих хворих, від кого вже й лікаоі відмовились. І кажуть, що це не брехня, а точно. І від простуди помагає…

Сергійко підозріло глянув на Щура:

— Ти що, може, теж віриш в бога і в усякі оті чудеса?

Щур почервонів:

— Що я, старий? Але… багато все-таки є в житті загадкового і… одним словом, незрозумілого. А що — ні?

— Звичайно, багато. А ти хотів щоб все було зрозуміле? Тоді й жити було б нецікаво, — резонно зауважив Павлик.

Щур зміряв його презирливим поглядом:

— Теж іще — пояснив! Мудрець! А от ти скажи, де кінчається повітря, небо, одним словом?

— Як — де? — здивувався Павлик. — Ніде не кінчається.

— Що значить — ніде?

— А от те й значить! Чи ти, може, думаєш, що небо тверде як… як купол в цирку? Чому ж тоді його наші супутники і ракети не пробили?

— Нічого я не думаю! Але ж ти теж не можеш пояснити.

— Я, звичайно, не професор і науково пояснити тобі не можу. Пожди поки виросту. Але, по-моєму, і так все ясно: якби був який-небудь кінець, то за тим кінцем все одно щось повинно бути, а за тим кінцем — ще, і так далі. От тобі ніякого кінця й немає.

— Нічого не скажеш — пояснив! — іронічно пхикнув Щур. — Ну, добре. А скажіть, було у вас таке: от робиш щось, і раптом здається, що точно, ну точно— точнісінько таке вже з тобою було — ніби колись давно-давно… Га?

— Пх… Щось не пригадую… Хіба що уві сні, може! — з уїдливою посмішкою сказав Павлик.

А Сергійко раптом зсунув брови і тривожно закліпав очима, пригадуючи:

— Стривай… так, було, здається… А що? При чому тут бог?

— Нічого, — торжествуюче сказав Щур. — Хіба я що кажу? От поясни, спробуй. Я ж…

— Та кинь ти дурниці всякі вигадувати, — перебив його Павлик, бачачи, як розгублено дивиться на Щура Сергійко.

— Легше всього сказати — дурниці,— огризнувся Щур. — Просто ви не думаєте над усім цим, а я думаю.

— Чи не на базарі? Коли яблуками торгуєш… — єхидно усміхнувся Павлик.

Щур спалахнув:

— А хоча б і на базарі. Тобі що! Ходім, Лесько. Нам додому час. Ну!

І Лесик, ні слова не кажучи, покірно пішов за ним, високо піднімаючи ноги, щоб не чіплятися за картоплиння.

— Образився! — сказав Павлик, коли вони пішли. — А чого він, справді, дурниці патякає? Теж іще — філософ знайшовся.

Павлик був добрий хлопчик, він уже шкодував, що образив Щура, і хотів якось виправдати себе. Сергійко це зрозумів:

— Та облиш це — поображається і перестане.

Весь день Сергійко і Павлик були під враженням випадку на кладовищі. Довго думали — розказати дорослим чи ні. Потім вирішили — не варто. Хай це буде їхньою таємницею. Адже Павлик вірно сказав — якщо все буде зрозумілим — нецікаво жити. До того ж дорослі, мабуть, все одно не повірили б, почали б сміятися: понавидумували якихось страхів — зайці полохливі, а не хлопці! Серед білого дня голос з могили! Чудасія та й годі!

Ні, дорослі в цих справах нічого не розуміють.

Після обіду Сергійко і Павлик не витримали — потай пішли на кладовище. Таємнича каплиця, як магніт, притягувала їх до себе. І боялися вони, і страшенно кортіло їм подивитися, що там таке. Але цікавість сильніша за страх!

Тривожно билися серця хлопців, коли вони підповзали до каплиці. Сергійко перший заглянув через пролом у склеп. При цьому він весь напружився і був готовий кожної миті зірватись і бігти геть. Але склеп, був порожній.

— Ну? — пошепки спитав Павлик, зазираючи Сергійкові через плече.

— Нічого… — прошепотів Сергійко. Потім, несподівано для самого себе, голосно гукнув:

— Го!

І завмер у чеканні.

Та тільки глуха, ледь чутна луна прикотилась у відповідь з підземелля.

Додому хлопці йшли заспокоєні і майже веселі

— То Щур, мабуть, вигадав, — бадьорим голосом запевнив Павлик.

А наступного дня Сергійко поїхав у піонерський табір. Інші радості та турботи захопили його, і незабаром він зовсім забув про випадок на кладовищі.

І от через місяць…

7. Так от хто писав записки!

— Ну то що будемо робити? — спитав Павлик.

— А ти як вважаєш? — в свою чергу спитав Сергійко.

— Хтозна? Може, дорослим усе розповімо?

— Та ні. Якось це… Я свого батька знаю. Він скаже: "Ех ти! А ще в спортшколу ходиш, боксом займаєшся. Якоїсь дурниці злякався!"

— Воно, звичайно… мабуть, не варто. В бога ми не віримо — чого нам боятися?

— Авжеж. А вночі на кладовище і Том Сойєр з Геком ходили. Пам’ятаєш? І все було в порядку. І взагалі — чого ми дрейфимо? Коли читаємо або кіно дивимося про подвиги та пригоди всякі, то мріємо — от би самому! А як трапилося щось у житті — одразу в кущі.

— Точно! Підемо! От тільки б не проспати…

Вони повеселішали. Загадкова історія з листами

здалася їм забавною пригодою. Проте ненадовго. Через півгодини неспокій і сумніви знову охопили їх. Правда, тепер вони старанно приховували це один від одного.

— Може, Щура і Лесика з собою візьмемо? — г мовби між іншим спитав Сергійко. — Все-таки веселіше буде. Та й вони до цього трохи причетні. Цікаво, їм теж прийшов лист?

Але Павлик категорично запротестував:

— Ні, не треба Щура. По-перше, він і досі зо мною не розмовляє — всерйоз тоді образився. А, по-друге, якби він одержав листа, він би вже прибіг, ти ж розумієш! Ні, йому не було листа. І все це стосується тільки нас з тобою, бо ми не віримо в різне чортовиння.

У Сергійка мурашки пробігли по тілу від Павликових слів. Потім він подумав:

"Так, Павлик говорить правду. З Щуром було б ще страшніше. Щур почне різні думки висловлювати, філософствувати — збожеволіти можна".

День тягнувся до вечора нестерпно довго і нудно.

— Може, Найду візьмемо з собою? Для інтересу, — з фальшивою посмішкою сказав Павлик.

— Та ти що! Гавкати почне. Побудить всіх, і нічого не вийде.

— Еге, твоя правда, — зітхнув Павлик.

Нарешті звечоріло.

Хлопчики спали на веранді, на розкладушках. Це було дуже зручно — легко піти, нікого не потурбувавши. З кімнати чути, як хрипко, ніби застуджений, б’є годинник. Це теж до речі — знаєш, котра година.

Довго лежали, перешіптуючись. Говорили про що завгодно — тільки не про кладовище. Говорили для того, щоб не заснути. Але незабаром зрозуміли — нічого не вийде, до дванадцяти не дотягти. Тоді домовились: спати по черзі, по півгодини.

Нестерпно важко боротися зі сном і рахувати довгі нічні хвилини! Щоб не заснути, намагаєшся лягти якомога незручніше, скорчитися, підвернути руку. І бурмотіти щось, і ні в якому разі не заплющувати очей, весь час протирати їх, торкати пальцями повіки.

Нарешті довгождане: "Хрр-бом-м… Бомм… Бом…"

— Павлику, Павлику, прокинься!

— Га?! Що?!

— Твоя черга.

І одразу засинаєш, немов убитий. І, здається, тієї ж миті:

— Сергійку, Сергійку, прокинься…

— Що?!

— Тепер ти…

…Сергійко сидів на ліжку, обхопивши ноги руками й упершись підборіддям в коліна. Важкі свинцеві повіки самі собою заплющувались. В голові — сонні, безладні, уривчасті думки…

Та раптом здригнувся—і сон, як рукою зняло: на перила веранди лягли дві руки, з’явилася голова.

Сергійко тихо зойкнув. Але тут же впізнав — Щур!

— Ой! Що ти? Чого?

— Ти не спиш? — прошепотів Щур. — А Павлик?

Ще нічого не розуміючи, Сергійко затермосив Павлика. Той підхопився, сів на ліжку і, хитаючись зі сну, наче п’яний, отетеріло втупився у Щура.

— Ви одержали? — знову зашепотів Щур. — Я вам зараз все поясню, розкажу. Тільки пішли на вулицю. Ато побудимо всіх… Там Лесик чекає. Ходімте.

Голос у Щура був благальний і якийсь ніби винуватий.

Хлопці почали одягатися. Гарячково, поспішно, наче бійці, підняті по тривозі.

За хвірткою на лавочці сидів Лесик. Він щулився і шморгав носом.

— Ну, що? — цокочачи зубами, нетерпляче спитав Павлик. Його морозило після сну.

— Це я вам написав. І по телефону тобі, Сергійку, дзвонив я. Басом, щоб не впізнав. Ви не сердьтеся. Я зараз поясню, я зараз все розкажу…

Хлопці дивилися на нього широко розкритими від подиву очима.

І Щур почав розповідати.

8. Що розповів Щур

Три дні тому надвечір Щур пішов продавати яблука. Сутеніло, і на базарі вже не було майже нікого. Тільки якийсь п’яненький дідок з тютюном-самосадом, незнайомий дядько, що куняв на мішках з картоплею, і Щур. В нього лишилося з десяток яблук, і він чекав, що, може, вдасться їх продати — баба не любила, коли він повертався додому з "товаром".

Базарна прибиральниця, сердито бурмочучи, підмітала лушпиння, недогризки, качани та інші базарні покидьки й вивозила їх на великій тачці з одним колесом.

Базарний день кінчався.

Але життя на базарі не завмерло.

Ондечки на рундуках, недалеко від Щура, вже сидить зграя хлопців віком від п’ятнадцяти до двадцяти років. Це так зване "Кирилівське кодло" — компанія гультяїв і шибеників, хуліганське товариство базарної молоді.

Душа "кодла" — Яшка Шнобель, носатий парубійко у чорній сорочці з білими гудзиками і в куцих вузеньких брючках, з-під яких виглядають білосніжні шкарпетки — справжнісінькі тобі ноги циркового коня.

Яшка — непутящий син "мадам" Канторович, яка торгує битою птицею. Проживши на світі неповних вісімнадцять літ, він уже встиг за хуліганство та крадіжки рік просидіти в колонії для неповнолітніх правопорушників. Половина товару "мадам" Канторович у той рік пішла на передачі.

Вийшовши з колонії, Яшка запевнив маму, що "зав’язав", тобто порвав із злочинним світом. Але ні вчитися, ні працювати не захотів.

— Яшка, що ти собі думаєш, Яшка? — з розпачем питала матуся.

— Хай коні думають, у них голова велика, — нахабно відповідав Яшка. — Я мушу відпочити від тюрми. А якщо ти будеш чіплятися, я знову почну красти. Чуєш?

Перелякана мама замовкала, і Яшка, виканючивши в неї гроші, ішов "розважатися".

Нехороший був чоловік Яшка, підлий і грубіянський. Але "кодло" незаперечно визнавало його авторитет. Для них це був Шнобель, овіяний славою злодійських подвигів, який уже "чалився", тобто сидів у тюрмі, і який значно краще, ніж рідну мову, знав жаргон карних злочинців.

А Яшка охоче і щедро ділився з друзями своїм "життєвим досвідом". Він розповідав безкінечні історії про знаменитих спеціалістів-злодіїв. Зачудоване "кодло", роззявивши рота, слухало.

Та особливим успіхом користувався "душещипательний" і безграмотний тюремний фольклор.

Тихими літніми вечорами, коли на стовпі посеред порожнього базару спалахувала єдина засиджена мухами лампочка, Яшка Шнобель, спершись на рундук і невміло, безладно тринькаючи на гітарі, сиплим ридаючим голосом виводив:

— Я плакав так, друззя мої,

Що в нашій комнаті обої одсиріли…

Потім, хвацько вдаривши по струнах, несподівано переходив на інший, бадьорий мотив:

— Ах, який я був дурак,

Надів ворований спінжак.

І шкари,

І шкари,

І шкари…

І вот благодаря тому

Обратно я попав в тюрму.

Під нари,

Під нари,

Під нари…

І все "кодло", мліючи від захоплення, гугнявими голосами повторювало приспів.

Щур не раз чув ці "концерти".

Спочатку йому, хоч як це дивно, навіть подобалися то надривні, з сльозою, то хвацько-молодецькі мотиви блатних пісеньок. Незабаром він майже всі їх знав напам’ять і деяких навіть навчив Лесика, Павлика та Сергійка.

Але згодом його захоплення кримінальною романтикою пропало так само несподівано й блискавично. як і виникло.

Втіленням всіх "чеснот" злочинного світу для кирилівських хлопців був, звичайно Шнобель. В базарному районі Кирилівки він "богував" Його слово було — закон, його дії були — поза всяким законом.

Якось він гуляв по базару в супроводі братії посіпак — кандидатів у злодії.

Шнобелю було нудно.

Повільно вихилястою ходою він підійшов до Щура і меланхолійно глянув на корзину, що стояла на лавці. Верхня губа Шнобеля була бридливо закопилена, з-під неї виблискувала "фікса" — золотий зуб. Шнобель так звик показувати свою "фіксу", що верхня губа його, здається, назавжди стала такою перекривленою, зморщеною.

В корзині Щура було повно яблук-малинівок, рожевих, червонощоких, наче личка лялькових матрьошок. Смачні яблука. Дванадцять рублів десяток. Щур тільки-но виніс їх продавати.

Не дивлячись на Щура, ніби зовсім не помічаючи його, Шнобель взяв з корзини одне яблуко, надкусив, пожував трохи, скривився і поклав назад у корзину. Потім взяв друге, теж надкусив, знову скривився і поклав у корзину. Взяв третє.

"Кодло" захихикало. Шнобелеві "молодці" оточили Щура, закриваючи від сторонніх очей.

Незабаром в корзині було повно надкушених яблук.

Спантеличений Щур тільки мовчки дивився на Шнобелеву руку, яка брала яблука, підносила до рота і клала назад у корзину.

Напешті через силу видавив з себе:

— Що ти робиш?

— А? Ш-шьо? — ніби тільки тепер побачивши Щура, здивовано звів брови Шнобель. — Не можна попробувати? Я пробую.

І, надкусивши останнє яблуко, виплюнув прямо в корзину:

— Нє. Не смачно. Юринда.

Кров кинулася Щурові в обличчя, сльози закипіли на очах.

— Ти… ти… — захлинався він. — На, на тобі всі — раз ти такий! Їж!

І, перекинувши корзину, висипав яблука під ноги Шнобелю.

Це було для Шнобеля несподіванкою. Він не чекав такої реакції від маленького хлопця, який завжди з неприхованим захопленням дивився на нього. В очах Шнобеля промайнув переляк. Невинний "жарт" міг перерости в скандал з участю міліції. А це його аж ніяк не влаштовувало.

— Ану зберіть яблука! — кинув він до своїх хлопців. — Швидко, ну!

І, схилившись до Щура, люто зашипів:

— Ти шьо, нещастя захотів? Сявка!

За хвилину біля Щура вже не було нікого. Тільки корзина з надкушеними яблуками свідчила, що все це йому не приснилося.

Отак зародилася в Щура безсила ненависть до того, чиїми піснями ще зовсім недавно він так захоплювався.

Він ненавидів і боявся Шнобеля.

Але Щур був хлопець з характером. Недарма він міг стрибнути у воду з самісінької верхівки старої верби, а там метрів десять, не менше! І не солдатиком, а вниз головою.

Ніхто в світі не догадався б, що він боїться Шнобеля. Хоча нічого дивного в цьому не було, бо Шнобеля боялися всі, і він міг одним пальцем звалити Щура з ніг.

Тремтливою льодинкою ставало в Щура серце, коли він бачив Шнобеля, проте ніколи не уникав зустрічі з ним, не тікав і не показував, що боїться. Може, через це Шнобель і не зачіпав його більше.

Випадок на базарі довів і "благородство" і справжню "сміливість" ватажка кирилівського "кодла". Щур добре зрозумів, що Шнобель злякався, коли він перекинув яблука.

І все-таки Щур боявся його.

…От і зараз Щур відчув, як противно холонуть у нього руки.

Дідок з тютюном-самосадом зібрався й пішов. Дядько на мішках з картоплею уже хропить, мабуть, ночуватиме на базарі.

Щур один. Треба йти. Навряд чи будуть уже покупці.

Але Шнобель стоїть, спершись на рундук, про щось стиха перемовляється з хлопцями й уважно поглядає на Щура.

У Щура зупинилося серце, забрало дихання. І все— таки — ні, не піде він зараз, ще трохи почекає. Впертий хлопчина Щур, впертий, як диявол. Бувають же такі — мале, слабеньке, а й перед велетнем не поступиться.

Щур чує уривки фраз — Шнобель щось розповідає.

"...До мінє підходить якийсь фрей... я йому гавару: "што ти хатишь? Ти хатишь піку в бок? Пажялуста!.." "А радом такая мамка, такая мамка — закачаєшся... А Юрка Адьожа — расписной..."

Потім Щур чує:

— "...харашо, што... іще на базарі... Сичас прийдет... Сказав — треба..."

У Щура виступає холодний піт: "Це про мене! Точно про мене!"

І саме в цю мить на базарі з'явився покупець. Вгледівши його, Шнобель сказав: "Атас!" — і хлопці зникли. А Шнобель пішов назустріч покупцеві. Вони розминулись, але Щурові здалося, що коли Шнобель проходив повз покупця, він йому щось сказав. Проте той навіть не глянув на Шнобеля, а попрямував до Щура.

Щур здригнувся від якогось тривожного передчуття.

Покупець був невисокий на зріст, опецькуватий. Кругла широколиця голова сиділа просто на плечах— без шиї. Ріденьке рудувате волосся зачесане ззаду, з потилиці, наперед, прикриваючи лисину, виписувало на лобі кумедну кривулясту закарлючку.

Здавалося, що це людина без черепа і без кісток — з самісінького м'якенького м'яса. Щось відразливе, неприємне було в його драглистому, віспуватому, старанно поголеному і напудреному обличчі, від якого тхнуло нудотно-солодким запахом одеколону.

І рука, якою він мовчки взяв з корзини яблуко, — широка, з товстими короткими пальцями, була ніби з тіста.

— Скільки коштує?

— Та забирайте за п’ятьорку всі,— Щуру не терпілося швидше продати яблука і піти, позбутися цього неприємного покупця. Але покупець не поспішав. Він відкусив яблуко і поволі почав жувати, причому губи, щоки, ніс і навіть вуха його дивно заворушилися.

І раптом спитав:

— Тебе Гришкою звати?

У Щура затремтіли коліна:

— А… а звідки… ви знаєте?

Покупець засміявся тоненьким металевим сміхом.

— Е, дорогенький мій, я все знаю… Положено мені знать. Силу таку маю…

І, раптом зробивши страшні очі, рвучко схилився до Щура й зловісно зашепотів:

— Я навіть знаю, як одного разу ти був з хлопцями на кладовищі, біля склепу, і почув звідти жахливий загадковий голос. Га? Що? А ви ж про це нікому не говорили. Правда? А я знаю…

Це було так страшно, що у Щура волосся на голові дротом взялося, і мороз пройшов поза шкірою.

Широко розплющеними від жаху очима він втупився в незнайомця.

Той випростався і тепер уже спокійним тоном додав:

— Так от, друже, погане ви собі місце для гульні вибрали — кладовище. Раджу там не гуляти. Бо все це може дуже кепсько закінчитися. Страшне місце, страшне й небезпечне. Запам’ятай!

Незнайомець розсовав по кишенях яблука, заплатив гроші і, ні слова більше не кажучи, пішов…

…Але це ще не все.

На другий день увечері Щура послали в гастроном — купити масла. Поряд з гастрономом — кіоск, де продають пиво. Щур вийшов з гастронома і раптом біля кіоска наштовхнувся на… вчорашнього незнайомця.

Той стояв спиною до нього й пив пиво. Але Щур відразу його впізнав. Поряд стояв високий, кремезний чолов’яга у кепці, насунутій на самісінькі очі.

І Щур почув:

— То, значить, у п’ятницю. О дванадцятій… Гадаю, ти мерців не боїшся? — віспуватий незнайомець захихикав.

Щур швиденько, щоб той не помітив його, дременув геть.

Це було в понеділок.

9. О дванадцятій на кладовищі

Ніколи не бачили хлопці Щура таким пригніченим, розгубленим і винуватим. Щур, певно, боявся, що вони обуряться тим, що він втравив їх в таку загадкову, заплутану, а, може, навіть і небезпечну історію.

— Ви не сердитеся, — знову благально повторив він, коли розповів усе до кінця. — Але знаєте, я відчуваю, що тут щось дуже, дуже серйозне. Адже той віспуватий точно говорив з високим про кладовище. І "о дванадцятій" — ясно, що ночі, а не дня. І мене лякав кладовищем… Недаремно це, ні… Я б сам пішов. Але самому страшно! Ох, якби ви тільки знали, як страшно! Я вчора пробував. А Леську ледве упросив сьогодні. Боїться, нізащо не хоче. Малий все-таки. А ви, я вірив, що погодитесь. Разом нам буде зовсім не страшно…

Павлик і Сергійко мовчали, бо саме тільки тепер зрозуміли, як все це страшно й небезпечно. Якийсь таємничий віспуватий незнайомець і той, другий, високий, з насунутою на очі кепкою. І кладовище, і підземний склеп. І дванадцята година ночі.

Ох, як хотілося швиденько піти назад, лягти в ліжко, заснути й нічого цього не чути, не бачити!

Але Щур так благально говорив, з такою надією дивився на них:..

— Пішли! — не сказав — рішуче видихнув враз Сергійко і відчув при цьому таке, ніби кинувся вниз головою.

— Ага! — одними губами прошепотів Павлик.

Ніч місячна, безвітряна і дуже тиха — жоден листочок не ворухнеться. Десь далеко ледь чутно гримотить останній трамвай. Захарівська, залита місячним світлом, безлюдна, з зачиненими віконницями, здається незвичайно застиглою, мертвою.

йшли мовчки, пригнувшись і весь час оглядаючись. Але ніде не було ні душі.

Місяць відбивався у полірованому мармурі пам’ятників, кладовище осявали десятки місячних ликів.

Довгі тіні хрестів переломлювались на гранітних могильних плитах, а мереживо дерев розкидало по траві блискучі двадцятикопійочні монетки.

Посріблена місячним інеєм каплиця здавалася казковим замком сплячої красуні-царівни. Та незважаючи на примарну красу, все це було страшне, як тільки може бути страшне кладовище вночі.

Хлопці лягли в густому кущі за могилою з похиленим хрестом і зачаїлись. Звідси добре було видно і вхід у каплицю й пролом.

Сергійко намацав у кишені електричний ліхтарик. Згадав, що не купив нової батарейки. Потім подумав, що взагалі навряд чи потрібен зараз ліхтарик — так місячно, світло навколо. І тут згадав чомусь трамвай без кондуктора, балакучого здоровеня-дядечка і його захоплені слова про комуністичних людей, про комунізм, про життя справді хороше.

І Сергійкові раптом стало неймовірно тужливо, не страшно в цю мить, а саме тужливо, тоскно. І такою непотрібною, такою чужою, такою нетеперішньою здалася йому вся ця пригода, ці страхи, ці кладовищенські таємниці — ніби з старої, пожовклої, потріпаної книги. Та відступати було пізно. Він був цілком у полоні цієї пригоди.

Серце, як годинник, відстукувало секунди — мірно й лунко в напруженому чеканні.

Сергійко тепер розумів, що таке "гробова тиша". Це була зовсім жахлива, нежива, німа тиша, коли тільки чути, як б’ється серце й більше нічого.

Час зупинився. Вони не відчували його.

І от — не було ні шереху, ні кроків, ні звуку — з-за хрестів з’явилося дві постаті. Ніби підвелися з могил і нечутно посувалися до каплиці. Одна

висока, друга нижча, ширша. Навіть не постаті — безтілесні тіні, привиди. Вони ховалися, обминали освітлені місячним сяйвом місця.

Враз високий зупинився, застиг. Низький пішов далі один.

Все ближче, ближче до каплиці.

На якусь мить чорною примарою промайнув у світлій смузі й шмигнув у прочинені двері.

Але можна було помітити, що в руках і під пахвою в нього якісь пакунки, вузли.

Хлопці заціпеніли, заклякли, боялись поворухнутися.

Серце шалено калатало, розганяючи по тілу не кров — холодний колючий жах.

Через кілька хвилин з дверей каплиці шаснула тінь.

І дві таємничі постаті, так само безшумно й нечутно, зникли як і з’явились — немов могили знову поглинули їх.

Хлопці ще довго лежали нерухомо.

Потім обережно, дуже повільно, весь час зупиняючись і прислухаючись, поповзли до виходу з кладовища. І навіть опинившись на вулиці, все ще повзли, боялись підводитися.

Першою була хата старої Бейлихи. Тільки тут, забившись у куток між парканом і сараєм, хлопці наважилися заговорити. І то пошепки.

Було вирішено, що після такої халепи щось робити сьогодні — годі й думати. Спершу треба прийти до тями. Домовилися зустрітися вранці.

Додому Павлик і Сергійко бігли бігом, не оглядаючись.

Страх все ще міцно тримав їх в своїх пазурах.

10. Вранці

Сергійко прокинувся рано. Павлик ще спав. Сергійко не став його будити й лежав, дивлячись на дерев’яну стелю веранди, де по нефарбованих порепа— них дошках снувалося тремтливе сонячне павутиння, яке відбивалося від бочки з водою, що стояла під ринвою біля веранди. І, тривожні та безладні, снувалися думки про події кошмарної ночі.

Привиди?! Та хіба ж існують насправді привиди?.. Це тільки в книжках, у казках. Але чим пояснити той голос з домовини отоді, місяць тому?.. Ні, привиди, звісно — дурниця. То, може, шпигуни? І тут, у склепі, їхній радіопередавач?! Або — вбивці? А в тих пакунках — порізані на шматки жертви? Він колись чув про таких нелюдів…

Холодний піт виступав від цих думок.

Нарешті прокинувся Павлик.

Нашвидку поснідавши, друзі побігли на вулицю.

Щур з Лесиком вже чекали біля свого будинку. Ні слова не сказавши один одному, хлопці рушили на кладовище.

Вмита росою зелень пахла особливою ранковою свіжістю, в гущавині різноголосо цвірінчало гомінливе птаство, і все кладовище мало дуже мирний, навіть привітний вигляд. Ніщо не нагадувало про нічні страхи.

Але хлопцям було моторошно.

Домовились так: Павлик і Лесик стоятимуть на варті, Сергійко і Щур полізуть у склеп.

Тягли жеребок, кому першому лізти. Випало Сергійкові. Спускалися через пролом. Все-таки не так страшно, не треба хоч у каплицю заходити.

Сергійко видихнув, як на старті, і просунувся до половини в пролом. Ноги одразу охопив мокрий сирий холод — ніби хтось обіймав їх огидно-слизькими холодними щупальцями. І в міру того, як Сергійко спускався, страх знизу, з живота, піднімався до горла, душив, заважав дихати.

Сергійко стрибнув униз і боляче вдарився коліном об гострий виступ кам’яної домовини. На секунду йому здалося, що він тут сам один, що хлопців нагорі немає. Ледь не скрикнув з переляку, але в ту ж мить нога Щура чиркнула його по щоці. Сергійко підставив плече, допоміг Щуру спуститись.

Завмерли, сторожко прислухаючись.

Хоч висота склепу дозволяла стояти на повний зріст, вони пригнулись, згорбилися — могильний морок гнітив, притискав до землі. Лише через пролом просочувалося у склеп слабке світло.

Нарешті очі хлопців звикли до напівтемряви склепу.

Важка гранітна брила, що прикривала кам’яну домовину, була трохи зсунута вбік. Хлопці добре знали, що домовина порожня, в ній давно вже

нема ні труни, ні мерця — ще з воєнних часів, коли в місті хазяйнували фашисти.

І все-таки, коли Щур засунув руку в домовину, йому здавалось, що він от-от наштовхнеться на мертве тіло. І по спині бігали мурашки.

— Єсть! — приглушено скрикнув Щур.

Сергійко засвітив кишеньковий ліхтарик. Кружальце жовтого світла лягло на клуночок з квітчастої хустини.

— Маленький, а важкий, чортяка! — через силу витягаючи його, прошепотів Щур. Тремтячими пальцями він розв’язав вузол.

Хлопці разом зойкнули.

Це було щось неймовірне, казкове. Браслети, персні, каблучки, серги, брошки, пудрениці і безліч інших коштовних витребеньок…

Хлопцям забрало мову, вони не вірили власним очам. Ніби ожила якась дивна казка про чарівний скарб, і вони — герої цієї казки. І таємничі, загадкові зустрічі. І кладовище, і нічні привиди, і підземелля, і скарб в домовині — ні, це було вже занадто!

У найдорослішої людини з найздоровішим глуздом голова пішла б обертом від усього цього.

Щур знову засунув руку в домовину й витяг другий пакет — обгорнутий цупким папером і перев’язаний шпагатом.

Вени розгорнули його, і наче безліч маленьких цвіркунчиків порушили могильну тишу підземелля своїми співучими тоненькими голосами: в пакеті були годинники, — десятки наручних годинників…

Сергійків батько уважно вислухав схвильовану розповідь хлопців.

— Це добре, що ви залишили все на місці, — сказав він. — Ану пішли, я гляну.

І от вони знову на кладовищі. Хлопці збуджені, але страх пройшов, впевненість повернулась до них. Такий уже був чоловік Сергійків батько — від нього завжди віяло впевненістю, силою, і він умів цю впевненість вселяти в людей.

Як добре, що він так вчасно приїхав! А то дядя Костя вже на роботі, а жінки — хіба вони розуміються на таких справах?

Сергійків батько виліз із склепу, обтрусив коліна:

— Еге, справа серйозна… От що, хлоп’ята, ви тут побудьте, пильнуйте, щоб нічого не пропало, а я піду подзвоню куди треба. І — роти на замок, нікому ні слова. А то ще можна сполохати — ваших "привидів".

Це було справжнє доросле завдання. Друзі були на варті — нишком лежали в кущах і не зводили погляду з каплиці. І гордість розпирала їхні груди. Хвилин через десять повернувся Сергійків батько. А ще за півгодини на кладовище прибув високий худорлявий чоловік у цивільному. Зовні він зовсім не був схожий на працівника міліції…

11. "Не буду — і все…"

Відтоді минуло два тижні.

Загадкова історія з таємничим скарбом закінчилася.

Останні події цієї історії відбулися без участі хлопців. Головну участь там уже брали працівники міліції, собака-шукач, судові експерти та слідчі. Хлопці були тільки свідками. І свідками їм ще треба було виступити на суді. Бо "головні герої" історії,— "віспуватий", "високий", "Шнобель" і деякі інші,— скромно відмовлялися від своєї провідної ролі й намагалися довести свою непричетність до описаних подій. Хоча відмовитися було дуже важко, бо їх затримали на кладовищі в підземному склепі, коли вони через кілька днів і знову ж таки вночі прийшли забирати "скарб".

І от сьогодні начальник міліції, той самий худорлявий, несхожий на міліціонера дядечко, який першим прибув на кладовище, викликав до себе Сергійка, Павлика, Щура і Лесика.

— Ну, хлопці,— сказав він, — спасибі вам велике. Ви — справжні молодці. Ви допомогли викрити зграю небезпечних карних злочинців, яку ми давно шукаємо. Нещодавно вони пограбували ювелірний магазин і ото вирішили переховати крадене в склепі на кладовищі. Вони давно вже облюбували це місце для схорону. І справді дуже зручне — нікому б не спало на думку шукати в домовині!.. Тоді, коли ви грали на кладовищі в прикордонників і шпигунів, віспуватий — ватаг зграї — саме оглядав склеп. І як Гриша ткнувся туди, вирішив налякати, щоб віднадити. Ви їм заважали. А потім на базарі знову почав залякувати. Це вже спеціально. Боялися, що можете перешкодити. А воно, бачите, як вийшло. Не сподівалися вони, що ви такі одчайдушні геройські хлопці…

— Молодці, ну просто молодці! — в захопленні повторив начальник і посміхнувся. — Коли ви зараз такі, то що ж буде, як повиростаєте! Трепещіть тоді, злодюжки!.. А втім, це ми останніх виловлюємо. Коли ви дорослими станете, не буде вже, мабуть, злодіїв. Як ви гадаєте? Я гадаю, не буде…

Назад хлопці їхали на трамваї. Міліція була на п’ятій лінії, а вони жили на п’ятнадцятій, ви ж знаєте.

До речі, трамвай був без кондуктора, і хлопці з якимось особливим почуттям самі собі брали квитки.

Гришка Щур мовчки дивився у вікно й про щось думав.

І раптом тихо, але твердо і впевнено сказав:

— Не піду я більше з яблуками на базар. Не буду торгувати, не буду — і все…